

مسئولیت مدنی دولت در قبال داوطلبان واکسن کرونا در نظام کیفری ایران

محمد باقر درویش^۱، احمد شوهانی^۲

چکیده

مصرف کالا در برخی مواقع با ورود خسارت به مصرف کننده همراه است. این خسارت ممکن است ناشی از نقص علم تولیدکننده به عوامل ورود خسارت و خسارت بار بودن آن باشد. اگر این نقص به صورت فراگیر بوده و در اثر قصور یا تقصیر تولیدکننده نباشد، به عنوان دلیل رافع مسئولیت مدنی در برخی از کشورها پذیرفته شده است. حقوق موضوعه ایران متعرض این بحث نشده است؛ اما با بررسی اصول و قواعد حقوقی و شرایط لازم در ایجاد مسئولیت مدنی می توان نقص علم بشری را رافع مسئولیت مدنی دانست. مستندات قانونی متعدد و در عین حال مبهمی برای اثبات اصل تکلیف دولت در قبال بیماری های واگیردار در قوانین و مقررات داخلی و بین المللی وجود دارد که با تکیه بر آنها و مبانی حقوقی و گاه فلسفی، باید بررسی شود. این تحقیق از نوع کاربردی و به روش توصیفی بوده و شیوه جمع آوری اطلاعات، کتابخانه ای است.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، داوطلب، کرونا، نظام کیفری

^۱ کارشناسی ارشد علوم سیاسی، پیام نور تهران غرب
Mohammaddarvish1987@gmail.com

^۲ عضو هیات علمی پیام نور تهران

مقدمه

حق بر سلامت به عنوان یک حق ذاتی به این معناست که هر کس حق دارد تا به بالاترین استاندارد سلامت فیزیکی و روانی دستیابی داشته باشد و این حق تمام خدمات پزشکی، بهداشت عمومی، غذای کافی، مسکن مناسب، محیط کار سالم و محیط زیست تمیز را در برمی گیرد. وجود ابعاد مختلف برای سلامتی، حوزه های گوناگون مرتبط با سلامتی و عوامل متنوع تأثیرگذار بر آن موجب دشواری تعریف حق مزبور شده است و دولت ها برای تأمین امکان یک زندگی سالم ملزم به اتخاذ اقداماتی در حوزه وسیعی می باشند که برخی از این تعهدات مستلزم اقدام فوری و برخی دیگر در طول زمان باید تحقق پیدا کنند (عباسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۸۳). سلامت یکی از ارکان اساسی در نظام حقوق بشر است و برخورداری از سلامت فیزیکی، روانی، اجتماعی و معنوی که باید برای همه در دسترس باشد حق تمام افراد بشر است. برخورداری از خدمات بهداشتی درمانی با هدف ارتقاء، حفظ و تأمین سلامت افراد یکی از ارکان مهم پیشرفت هر جامعه ای را تشکیل می دهد. براساس موازین بین المللی حقوق بشر، همه موجودات انسانی از ارزش یکسانی برخوردارند و بنابراین باید از حمایت های یکسانی بهره مند گردند و به شأن و کرامت انسانی و تمامیت جسمانی آنها احترام گذاشته شود. حق های بشری به یک قاعده بنیادین به نام حیات انسان می رسند و برخورداری از حداقل های بهداشتی، لازمه حیات و حیثیت ذاتی انسان به شمار می روند و عدم برخورداری از این حداقل ها به منزله انکار والاترین ارزش های انسانی است. پس حق بر داشتن بهداشت و سلامتی را می توان حقی بنیادین قلمداد کرد (عباسی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۹). ارتقای سطح سلامت آحاد جامعه اهداف مهم نظام سلامت هر کشوری

را تشکیل می دهد. در زمینه مسئولیت سلامت افراد جامعه، آنچه به طور عمده مورد بحث قرار گرفته است، مسئولیت بخش بهداشت و تیم های درمانی نسبت به سلامت افراد جامعه است که قوانین و مقررات مربوط بدان تقریباً به طور مداوم مشخص و گسترش می شوند. بالاترین استاندارد قابل حصول سلامت جسم و روان را در نص صریح ماده ۱۲ خود به رسمیت شناخت.^۳ حیات انسان ارزشمندترین دارایی اوست و طبیعتاً صیانت از این دارایی بی همتا، یکی از ضروریاتی است که در عین حال مسائل گسترده ای را به هم پیوند زده است. حوادثی که در جهان سابقه رخداد نداشتند یا اینکه وجود شبکه های ارتباطی، جهانیان را از وجود و خطرات ناشی از آنها و امکان مدیریت آنها آگاه کرده است، بازبینی در قواعد مرسوم حقوق مسئولیت مدنی را می طلبد. با این وصف، حوادث را می توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته اول، رخدادهایی که سابقه وقوع نداشته اند و مداخله انسان در طبیعت باعث ایجاد یا گسترش آنها شده است. برای مثال، آلودگی های نفتی، چالش های زیست محیطی و در مفهوم عام، گرم شدن زمین که همگی ناشی از مداخله بشر در فرایند طبیعی زندگی کره زمین است. دسته دوم، مربوط به حوادثی است که از قبل وجود داشته اند، اما پیشرفت بشر، امکان مدیریت کامل خود آن رخدادها یا آثار و پیامدهای آنها را امکان پذیر کرده است. برای مثال، بشر اکنون می تواند بسیاری از سیلاب ها را به طور کامل مدیریت کند و حتی مانع از رخداد آنها شود. از سوی دیگر، اصل رخداد زلزله قابل کنترل نیست، اما می توان آثار زیان بار آن را تا حدود زیادی اداره کرد. بیماری های واگیرداری مانند کرونا حسب مورد می تواند با هر دو دسته از حوادث طبیعی فوق ارتباط یابد. اگر ثابت شود که انسان موجب ایجاد یک ویروس همه گیر (مسری) شده، یعنی ویروسی

(۲۰۰۸). Available at:
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet31.pdf>

^۳ "The Right to Health", fact sheet No. ۳۱, office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, World Health Organization,

مواردی که خدمات درمانی در مؤسسات خصوصی ارائه می‌گردد، پزشکان و کارکنان آن مؤسسات حق درمان شهروندی را نقض کنند، آیا باز مسئولیت به دولت برمی‌گردد، در حالی که نقش دولت بسیار ناچیز می‌باشد و دیگر این که آیا مسئولیت ناشی از ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی می‌تواند در این زمینه مبنای مسئولیت دولت قرار گیرد؟ هاشمی و همکاران (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان «مسئولیت مدنی دولت ناشی از فقدان، نقض یا سوء کاربرد تجهیزات پزشکی» انجام داده اند. مسئولیت مدنی دولت در قبال امر درمان بحثی مهم در حیطه مسئولیت مدنی محسوب می‌گردد؛ لذا تنقیح آن از تمامی جهات در احقاق حقوق افراد در جامعه موثر است. در اینکه دولت مسئول تامین نیازهای معقول درمانی جامعه است تردیدی وجود ندارد؛ زیرا بر اساس تصریح قوانین دولت به طور کلی مسئول تامین سلامت شهروندان خود است. از سویی با دگرگون شدن جوامع طرز تفکرها، انتظارات و اهداف مسئولیت مدنی نیز تغییر کرده است. حضور پررنگ دولت در حوزه درمان به استناد قوانین در حوزه های سیاست گذاری، اجرا و نظارت درمانی یکی از موارد ایجاد مسئولیت برای او محسوب می‌گردد. اما آنچه مورد نظر نگارنده در این نوشتار است این می‌باشد که چگونه وظیفه تامین سلامتی افراد و مشخصاً اینکه به کارگیری تجهیزات معیوب و ناقص و یا بالاتر از این فقدان تجهیزات لازم و یا روز آمد نبودن تجهیزات که موجب خسارات به بیماران می‌شود؛ می‌تواند موجب مسئولیت برای دولت گردد. مصدق راد و رحیمی تبار (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان «الگوی حاکمیت نظام سلامت ایران؛ یک مطالعه تطبیقی» انجام داده اند. الگوی فعلی حاکمیت نظام سلامت ایران چالش‌هایی در دستیابی به اهداف نظام سلامت ایجاد می‌کند. توسعه یک مدل یکپارچه نظام سلامت شامل الزامات و اهداف، کاهش یا ادغام برخی از معاونت‌ها و اداره‌های وزارت بهداشت، توسعه ارتباطات بیشتر با سازمان‌های مرتبط خارج از وزارت بهداشت، تعیین اصول راهنمای تدوین

در آزمایشگاه تولید و تکثیر گردیده است، در آن صورت آن بیماری به طور مستقیم ساخته دست انسان خواهد بود. برعکس، امکان دارد که منشأ بیماری ساخته انسان نباشد، اما به دلیل ب یا احتیاطی اشخاص در کنترل جنبه همه گیری بیماری، شیوع یابد. در هر حالت، امکان درگیر کردن دولت با موضوع وجود دارد (السان، ۱۳۹۹: ۲۱۷).

پیشینه تحقیق

السان (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «مسئولیت مدنی دولت در قبال بیماری واگیردار (بررسی موردی: کووید-۱۹)» انجام داده است. با توجه به شیوع ویروسی از خانواده کرونا به نام کووید ۱۹ که منجر به ابتلای میلیون‌ها تن و مرگ هزاران انسان در جهان گردیده، موضوع امکان یا عدم امکان مسئولیت مدنی دولت در قبال بیماری‌های واگیردار به عنوان یک پرسش جهانی مطرح شده است. این بحث از جمله ناشی از توانایی‌ها و اختیاراتی است که در انحصار دولت می‌باشد. اعتقاد بر این است که دولت متعارف می‌تواند با توسط به اقتدار و اختیاراتی که دارد، تا حدود زیادی از شیوع بیماری‌های واگیردار پیشگیری کند و در صورت سهل‌انگاری در انجام وظایف و تکالیف خود، باید مسئول جبران خسارات وارده به زیان دیدگان باشد. هاشمی و همکاران (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان «طرق احتمالی نقض حق درمان توسط دولت و مسئولیت ناشی از آن» انجام داده اند. حق بر سلامت و حق درمان از حقوق اساسی و نیازهای اصلی در یک جامعه است که دولت به عنوان نماینده ملت در قبال این نیاز دائمی و اصلی جامعه مسئولیت دارد، چنانچه انسان اجتماعی با گزینش دولت‌ها عمده وظایف اجتماعی را در حوزه صلاحیت‌های دولت قرار داده و با اعطای اختیاراتی خواهان اعمال آن از سوی دولت گردیده است. شاید حق درمان که رابطه بسیار تنگاتنگ و مستقیمی با حق حیات دارد، از وظایف بسیار مهم دولت باشد، کما این که در حال حاضر در کشور ما عمده خدمات درمانی توسط بخش دولتی ارائه می‌گردد، اما چالش موجود این است که در

دولت، کمال مطلوب، دولت خوب یا دولت کامل روبه رو هستیم. از لحاظ فلسفی، سه مکتب فکری وجود دارد: الف) دولت برای ایجاد هماهنگی میان اجزای گوناگون و ضروری جامعه به وجود آمده است. ب) دولت در نتیجه قراردادی اجتماعی^۵ به وجود آمده است.

ج) دولت در نتیجه مبارزه میان نیروهای متضاد اجتماعی پدیدار شده است.

۳- تعریف سیاسی: دولت بر پایه‌ی کمال مطلوب فیلسوفان قرار ندارد؛ بلکه بر واقعیت‌هایی استوار است که در گذشته، اکنون و آینده وجود دارند. در این تعریف، گفته می‌شود که جامعه، از صورت‌بندی‌های بسیار ساده آن تا گونه‌های بسیار پیچیده‌اش، بر پایه تغییرات نظام تولید رشد یافته است (عالم، ۱۳۸۴: ۱۳۸).

گفتار دوم: مسئولیت

مسئول اسم مفعول، به معنی پرسیده شده و درخواست شده و بازخواست شده می‌باشد. مسئولیت مصدری جعلی از مسئول و از ریشه «سأل یسأل» به معنای پاسخگویی، بر عهده گرفتن، ملتزم شدن و کفیل شدن و موظف بودن به انجام دادن امری معنا شده است. در کلام الهی واژه مسئولیت، در معنای بازخواست و مورد مجازات واقع شدن به دلیل انجام یا خودداری از انجام کاری استعمال گردیده است. برای نمونه، در آیه ۳۴ سوره اسراء و ۲۳ سوره صافات کلمه مسئول به صورت «وافوا بالعهد ان العهد کان مسئولاً» و «وقفوهم انهم مسئولون» و نیز در حدیث «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت» به کار رفته و بدین معناست که مسئول مورد بازخواست و تنبیه قرار گرفته است، گویی درازای اشتباه و کم‌کاری خویش باید مجازات شود. مسئول از آن‌جا که اسم مفعول است، به معنی پرسیده شده و درخواست شده و بازخواست شده می‌باشد (معین، ۱۳۷۱: ۴۰۷۱) لفظ مسئول ۵ بار در قرآن کریم، در آیاتی چون

قوانین و مقررات بخش سلامت، استفاده بیشتر از شواهد پژوهشی در سیاست‌گذاری بهداشت و درمان، تقویت رهبری، مدیریت و تولید نظام سلامت و تدوین استانداردهای جامع سیستمی برای ارزشیابی و اعتباربخشی خدمات سلامت، برای حاکمیت نظام سلامت ایران پیشنهاد می‌شود.

مبحث اول: تعریف مفاهیم

گفتار اول: دولت^۴

سیاستمداران، جامعه‌شناسان و اقتصاددانان در مورد تعریف واژه دولت اتفاق نظر ندارند و نتوانسته‌اند تعریف واحدی را برای واژه دولت عرضه کنند و علت آن این است که هر یک از ایشان واژه دولت را بر طبق طرز تفکر خاص خود تعریف کرده‌اند و به جهات و جنبه‌های دیگر آن توجهی نداشته‌اند. تا آنجا که بعضی از پژوهشگران ۱۴۵ تعریف برای واژه دولت شمرده‌اند که همه آنها با هم اختلاف دارند و ما بعضی از آنها را ذکر می‌کنیم:

«هولاند» در تعریف واژه دولت می‌گوید: دولت، مجموعه افرادی است که در سرزمینی معین زندگی می‌کنند و از حکومت اکثریت و یا گروهی از خودشان اطاعت می‌کنند. «فوش» می‌گوید: دولت مجموعه ای دایمی و مستقل، متشکل از افرادی است که در سرزمینی مشخص زندگی می‌کنند و یک حکومت منظم، آنها را رهبری می‌کند با این هدف که تمامی افراد و نیز هر یک از آنها را از زندگی و حقوق ملی برخوردار سازد. از مجموع تعاریفی که درباره‌ی دولت ارائه شده، می‌توان به‌طور خلاصه به تعریف‌های زیر اشاره کرد:

۱- تعریف حقوقی: دولت واحدی است که ویژگی‌های جمعیت، حکومت، سرزمین و حاکمیت را داشته باشد.

۲- تعریف فلسفی: دولت دارای یک هدف اصلی است. در این تعریف، با مفاهیمی چون ویژگی‌های ضروری و بسنده

^۵ Social Contract

^۴ state

مسئولیت مدنی به عنوان یکی از ضمانت اجراهای حقوقی در استفتای حقوقی افراد نقش مهمی ایفا می کند (لموراسا، ۱۳۷۵: ۱۹). مسئولیت حقوقی بر دو دسته است که عبارت اند از کیفری و مدنی (شیخانی، ۱۳۹۲: ۱۳). مسئولیت مدنی به دو قسم مسئولیت قراردادی و مسئولیت خارج از قرار داد تقسیم می شود. تفاوت این دو در وجود رابطه ی قرار دادی قبل از ایراد خسارت است. بدین معنا که در قسم نخست، شخص در ضمن عقد، تعهدی زیانی را وارد می سازد در حالی که در مسئولیت خارج از قرار داد، هیچ گونه رابطه قرار دادی که خسارت در نتیجه تخلف از اجرای آن باشد، میان دو طرف وجود ندارد. بنابراین مسئولیت مدنی عبارت از: الزام و تعهد قانونی شخص به جبران ضرر و زیانی که در نتیجه عمل مستند به او به دیگری وارد شده است (باریک لو، ۱۳۸۵: ۲۲)، که خود شامل دو حالت می شود:

- ۱- ضرر و زیان ناشی از جرم که باید در دعونی مدنی از دادگاه خواسته شود
- ۲- مسئولیت عمل غیر در خارج از موارد کیفری مانند مسئولیت پدر در مقابل عمل اطفال.

گفتار دوم: مسئولیت کیفری

مسئولیت کیفری وقتی به وجود می آید که فردی یا افرادی بر اثر کردار و رفتار خود نظم اجتماع را مختل و جامعه را متضرر کنند. بدیهی است جامعه برای دفاع از خود، شخص مخالف نظم عمومی و منافع جامعه را محکوم و عامل زیان را مجازات می کند. مسئولیت کیفری نیز زمانی به وجود می آید که شخص مرتکب جرمی شود که مخالف بانظم عمومی و قوانین کشور باشد. موضوع مطرح شده است و نقش بسزایی دارد. مسئولیت کیفری نیز از مسئولیت مدنی متمایز است. مسئولیت مدنی ممکن است مسبوق به امر کیفری باشد یا نباشد؛ به این ترتیب جبران خسارت گاهی همراه مجازات است و گاهی بدون آن. به علاوه، این دو نوع مسئولیت از نظر هدف و معیار سنجش نیز باهم متفاوت هستند. معیار سنجش در مسئولیت مدنی، میزان زیان وارده

آیه شریفه ۲۴ از سوره مبارکه صافات آمده است، که خداوند متعال به فرشتگان درباره مجرمین می فرماید: «وَقَفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ» به کار رفته است در روایات نیز واژه مسئول دیده می شود. به عنوان نمونه، پیامبر اعظم (ص) می فرماید: «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیة» که مبین مسئولیت اجتماعی است و نزدیک به مفهومی است، که امروزه از مسئول به ذهن می آید. لفظ مسئولیت نیز مانند الفاظ مالکیت، الوهیت و معلولیت ساخته شده و معادل responsibility انگلیسی است و به تعبیر نویسندگان عبارت است، از ضرورت پاسخ گویی توسط شخصی که از تعهدات و وظایف خود تخلف نموده است، چه این تعهدات حقوقی باشند و چه جنبه اخلاقی و معنوی داشته باشند. (صفار، ۱۳۷۳: ۴۴۹)

مبحث دوم: انواع مسئولیت

مسئولیت در علوم گوناگون با توجه به تناسب موضوع و هدف آن علم، به صورت های گوناگون تقسیم شده است؛ مانند: مسئولیت اخلاقی، سیاسی، اداری، آموزشی، و... در کتب حقوقی معمولاً مسئولیت به شرح زیر تقسیم بندی شده است:

گفتار اول: مسئولیت مدنی

در باب مسئولیت مدنی باید اذعان داشت که مسئولیت به معنای پاسخ گویی است و مسئول شخصی است که باید پاسخ گوی اعمال و اقدامات خود باشد (حسین آبادی، ۱۳۸۵: ۴). و همچنین؛ شخص به این دلیل که تکلیف قانونی و یا تعهد قرار دادی را نقض کرده به پرداخت خسارت ملزم می گردد. نیز شاهد افزایش دعاوی مدنی هستیم که بیشترین حجم دعاوی را به خود اختصاص داده اند (یزدانیان، ۱۳۷۹: ۳۷). در حقوق خصوصی نیز لزوم جبران خسارتی که به ناحق وارد شده است از قواعد مسلم حقوقی و فقهی است. و برخی نیز این قاعده که هیچ کس نباید بدون سبب مشروع به زیان دیگری دارا شود را مبنای آن می دانند (نوابی، ۱۳۸۸: ۵۳). برخی نیز مبنای آن را لزوم تحمل ضرر از سوی مقر دانسته اند (قاسم زاده، ۱۳۷۸: ۲۹).

می‌دارد. یا آئین‌نامه انتظامی پزشکی مصوب کمیسیون‌های مشترک بهداشتی و دادگستری مجلسین به سال ۱۳۴۸ در ۶۵ ماده تخلفات انتظامی پزشکان را بیان داشته است. تخلفات انتظامی و مجازات‌های آن را مشخص می‌نماید. کیفر تخلف انتظامی تناسب و ارتباط با شغل مرتکب تخلف دارد؛ از قبیل توبیخ، تعلیق موقت، انفصال موقت یا دائم از شغل و... در این حالات خطا نوع خاصی است، که اساس آن انضباط شغلی و مسلکی است و از چارچوب مسئولیت مدنی خارج بوده و مرتکب تخلف انتظامی تنها مسئولیت انتظامی دارد. مستخدمین عمومی علاوه بر آنکه مانند همه‌ی افراد مکلف به رعایت تکالیف و وظایف ناشی از قوانین و مقررات کشور هستند و از این حیث مسئولیت جزایی و مدنی دارند، مکلف‌اند نظامات داخلی اداره را نیز رعایت کنند. تخطی از این نظامات موجب مسئولیت اداری یا انتظامی آن‌ها خواهد بود در حقوق اداری، تخلفات و کیفرهای انتظامی مستخدمین عمومی به موجب قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۷۲/۹/۲۴ مجلس شورای اسلامی معین و مقرر گردیده است.

مبحث سوم: کرونا ویروس

کرونا ویروس جدید (nCoV-۲۰۱۹) یا کووید-۱۹ (COVID-۱۹) در شروع سال ۲۰۲۰ در شهر ووهان چین توسط سازمان بهداشت جهانی (WHO) شناسایی شد. کووید-۱۹ این روزها خطرناک‌ترین ویروس خانواده Coronaviridae محسوب شده و هشدار جدی برای تمام کشورهای جهان به شمار می‌آید. این ویروس، عفونت‌های شدید تنفسی و روده‌ای در حیوانات و انسان‌ها، به وجود آورده است. عفونت^۷ نیز ناشی از این ویروس بوده و در پی آن مرگ را به همراه دارد (دانش و قویدل، ۱۳۹۸: ۱). بیماری کرونا ویروس-۲۰۱۹ (COVID-۱۹) از ۸ ام دسامبر سال ۲۰۱۹ به سرعت در چین گسترش یافته است. شیوع ناگهانی کرونا از چین به بیش از ۳۰ کشور، شوکی

است درحالی که معیار سنجش در مسئولیت کیفری، شدت «خطا» یا «تقصیر» متهم در نقض قاعده لازم‌الاجرای عمومی است. نیز، هدف مسئولیت کیفری حفاظت و صیانت از منافع جامعه است ولی هدف مسئولیت مدنی حمایت از منافع شخص زیان‌دیده است.

گفتار سوم: مسئولیت اخلاقی

منظور از مسئولیت اخلاقی این است، که انسان در مقابل خداوند یا وجدان خویش جواب‌گوی خطای ارتكابی باشد. این مسئولیت در فعل یا ترک فعلی که به شکل مخالفت با تعالیم دینی یا قواعد اخلاقی و وجدان باشد ظاهر می‌گردد. ولی اگر منشا الزام به پاسخ‌گویی معیارهای خارجی و بر پایه رفتار متداول افراد جامعه و در برابر حقوق موضوعه باشد، مسئولیت را مسئولیت حقوقی گویند. مسئولیت اخلاقی جنبه درونی و شخصی داشته و برای مسئول شناختن فاعل زیان، باید شرایط و اوضاع و احوال شخصی و اندیشه و وجدان وی بازرسی شود. در حالی که مسئولیت مدنی به‌طور عینی (نوعی) در مقایسه با یک رفتار عادی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. لذا یک اندیشه ساده ممکن است، موجب مسئولیت اخلاقی شود. ولو این که موجب ضرر قابل لمسی به دیگری نشود. اما مسئولیت مدنی مستلزم ظهور خارجی اندیشه به صورت فعل یا ترک فعل، که همراه با ضرر و زیانی باشد، بوده و ورود ضرر شرط تحقق مسئولیت است. برخلاف مسئولیت اخلاقی که ضمانت اجرای آن شرم‌ساری وجدان و احساس گناه است، ضمانت اجرای مسئولیت مدنی و کیفری، جبر و الزام دستگاه‌های قانونی و قضائی کشور می‌باشد.

گفتار چهارم: مسئولیت اداری یا انتظامی

در مورد مسئولیت انتظامی به این مطلب اکتفا می‌شود، که نقض مقررات صنفی به وسیله یک نفر از افراد آن صنف مانند صنف قضات، وکلا، کارشناسان دادگستری و... تخلف انتظامی محسوب می‌شود. مثلاً قانون وکالت مصوب ۱۳۱۵/۱۱/۲۵ که قواعد اساسی لازم‌الرعایه بر وکلا را بیان

^۷ -IFR -Infection Fatality Risk

^۶ -World Health Organization

گورکن، مار، لاک پست، پرنده، و احتمالاً مورچه خوار^{۱۳} میباشند اما خفاش ها را در بر نمی گیرد. بنابراین، خفاش ها احتمال تماس مستقیم با انسان را نداشته اند و انتقال مستقیم ویروس از خفاش به انسان بعید به نظر می رسد. چراکه، در گذشته نیز اگر چه SARS-CoV (کرونا ویروس سارس (MERS-CoV) از خفاش ها، بعنوان مخزن اصلی و طبیعی سرچشمه گرفتند، اما به ترتیب از طریق میزبان های نوعی گربه^{۱۴} و شتر به انسان منتقل شدند. بنابراین، کروناویروس نوین ۲۰۱۹ ممکن است از خفاش نشأت گرفته و سپس از طریق یک میزبان واسطه در بازار هانان به انسان منتقل شده باشد (WHO) در حال حاضر، کروناویروس نوین ۲۰۱۹ از مورچه خوار^{۱۵} جدا شده است و مشخص شده که سویه های جدا شده با انسان آلوده به کروناویروس نوین ۲۰۱۹ به میزان مشابهت دارند. پیشنهاد شده که مسیر انتقال و تکامل کروناویروس نوین ۲۰۱۹ از خفاش به مورچه خوار (میزبان های میانی) و سپس به انسان بوده است (فرنوش و همکاران، ۱۳۹۹: ۵).

مبحث چهارم: مبنای مسئولیت مدنی در قبال بیماری های واگیردار

معیارهایی که می توان برای تحلیل مبنای مسئولیت مدنی دولت در قبال بیماری های واگیردار به کار گرفت، لزوماً جدید نیستند؛ اما برخلاف مبنای سنتی که در پرونده های متعدد راهگشاست، ممکن است در دعاوی خاصی به کار گرفته شده باشند. یکی از تحلیل های مبنایی ممکن است این باشد که هرگاه وقوع یا گسترش بیماری به دو یا چند عامل ارتباط داشته باشد که برخی از آنها طبیعی بوده و برخی دیگر با خطای انسانی یا سازمانی (غیرطبیعی) ارتباط داشته باشد، باید عامل غیرطبیعی را مسئول جبران خسارات وارده دانست. علت تحلیل دیگر بر مبنای تفکیک ایجاد خطر از گسترش خطر است؛ بدین معنا که

برای جامعه جهانی و به ویژه سیاست گذاران بهداشت در سراسر جهان بوده است. برای مثال در ایران در ۲۵ ام فوریه ۲۰۲۰، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی^۸ ۹۵ مورد تایید شده و ۱۵ مورد مرگ بر اثر کروناویروس ۲۰۱۹ را گزارش کرده است (لطفی، ۱۳۹۸: ۱). به طور کلی کروناویروس نوین ۲۰۱۹ (SARS-CoV-۲) یک کروناویروس متعلق به دسته بتاکروناویروس است. کووید سومین بیماری شناخته شده کروناویروس جانوری^۹ بعد از سارس^{۱۰} و سندرم تنفسی خاورمیانه مرس^{۱۱} است که این دو نیز به دسته بتاکروناویروس تعلق دارند. بیمارانی که به ویروس نوپدید کووید-۱۹ مبتلا شدند علائم نومونیا شدید که شامل تب، خستگی، سرفه خشک و زجر تنفسی حاد را عمدتاً نشان دادند. پژوهش های مقدماتی نشان دادند که در دوران کمون میانگین ۵٫۲ روزه نومونیا مبتلایان ویروس نوپدید کووید-۱۹ (NCIP)، این امکان فراهم می شود که از طریق قطرات تنفسی یک شیوع سریع سراسری ایجاد شود (فرنوش و همکاران، ۱۳۹۹: ۱).

گفتار اول: منشا کروناویروس نوین-۱۹

بررسی اپیدمیولوژیک موارد اولیه ابتلا به پنومونی کروناویروس نوین ۱۹ نشان داد که بسیاری از موارد، در معرض بازار غذاهای دریایی^{۱۲} هانان در ووهان چین قرار داشته اند. کروناویروس نوین-۲۰۱۹ در نمونه های محیطی جمع آوری شده از بازار غذاهای دریایی هانان تشخیص داده شده است. اما هنوز بطور کامل مشخص نشده که چه گونه های خاصی از حیوانات حامل کروناویروس نوین ۲۰۱۹ باشند. ۳۳ مورد از ۵۸۵ نمونه زیست محیطی موجود در بازار غذاهای دریایی هانان برای کروناویروس نوین ۲۰۱۹ مثبت بوده اند. برخی از این موارد شامل انواع حیوانات زنده، مانند جوجه تیغی

^{۱۲} -Huanan
^{۱۳} -pangolins
^{۱۴} -civet
^{۱۵} -pangolins

^۸ -MOHME
^۹ -zoonotic
^{۱۰} -SARS
^{۱۱} -MERS

واگیردار قابل پیش بینی باشد. در این مورد، اگر ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی ملاک قرار گیرد، می توان قائل به تفکیک میان ورود خسارت در اثر اهمال کارمندان، نقص وسایل و امکانات دولتی یا تقصیر کلی دولت (اطلاع از سابقه حادثه و عدم اقدام به جلوگیری از آن، بدون اینکه منتسب به عضو خاصی از اعضای دولت باشد) شد. با این حال، ضرورت جبران تمام خسارات در فرض مبتلا شدن به بیماری، اقتضای آن را دارد که زیان دیده با عده ای نا شناس که حتی در فرض شناسایی توان جبران فوری یا کلی خسارات وی را ندارند، روبرو نشود و با دولتی طرف باشد که توان جبران سریع و کامل بخشی از زیان های وی (ضررهای قابل جبران) را دارد. البته دولت می تواند به کارمندان یا سایر وابستگان دولت که بروز خسارت به نوعی منتسب به ایشان است، مراجعه نماید (السان، ۱۳۹۹: ۲۳۸). وجه تمایز بیماری های واگیردار قابل پیش بینی و غیرقابل پیش بینی را می توان در نگاه عرف نیز یافت؛ چرا که عرف در کشورهای مختلف، بر حسب نوع بیماری که در کشورهای مختلف به ثبت رسیده و به سازمان بهداشت جهانی گزارش شده است، بدان عادت می کند و آن را چندان دور از انتظار نمی شمارد. اما بیماری نادری را که ممکن است یک بار برای همیشه اتفاق بیفتد، می داند غیرطبیعی می داند؛ هرچند که نادر و استثنایی بودن بیماری، تکلیف دولت را برای پیشگیری از شیوع آن و نیز مدیریت درمان بیماران در سریع ترین زمان ممکن ب نیاز نمی کند (همان، ۲۳۹).

نتیجه گیری

هرگاه این فرضیه که دولت در قبال گسترش بیماری های واگیردار و آثار زیان بار آن مسئولیت مدنی دارد، پذیرفته شود، در این صورت مسائل شکلی (آیین دادرسی) متعددی در مقام اقامه دعوا علیه دولت مطرح می شود. اصل جبران خسارت در فقه و حقوق ما مسلم است. مجموع قواعدی که وارد کننده زیان را به جبران خسارت زیان دیده ملزم می سازد، مسئولیت مدنی نامیده می شود.

ایجاد بیماری ممکن است کاملاً طبیعی باشد، اما نقش اقدامی (فعل) یا عدم اقدامی (ترک فعل) دولت در گسترش بیماری، مسئولیت مدنی دولت را در پی دارد.

مبحث پنجم: قلمرو مسئولیت مدنی دولت در قبال بیماری های واگیردار

در مورد مسئولیت مدنی دولت در قبال بیماری های واگیردار، باید مسئله را در دو فرض عمده مورد بررسی قرار داد: فرض اول مربوط به آن دسته از بیماری های واگیرداری می شود که احتمال شایع شدن آن بیماری غیرقابل پیش بینی باشد. در اینجا باید توضیح داد که اصطلاح غیر قابل پیش بینی مفهوم بسیار مضیقی دارد و تنها منحصر در مواردی است که بیماری سابقه نداشته و اتفاق محض غیر تکراری باشد. بدیهی است که بیماری هایی چون طاعون، آنفلوآنزا یا دیگر بیماری های واگیردار، با یک بار وقوع در تاریخ معاصر در سال های بعدی قابل پیش بینی است و یک دولت نمی تواند به این بهانه که از زمان دقیق شیوع بیماری اطلاع نداشته است، اقدامی پیشگیرانه در این باب صورت ندهد؛ زیرا همان گونه که گفتیم، هدف از مسئول دانستن دولت در قبال بیماری های واگیردار، رسیدن به ثبات و پایداری در پیشگیری از این نوع از بیماری هاست و اگرچه اقدام دولت در اطلا عرسانی به مردم و وضع و اجرای محدودیت هایی مانند قرنطینه نیز در شمول آن قرار می گیرد، صرفاً یک راهکار سطحی است و دولت موظف به از بین بردن علل و ریشه بیماری های واگیردار تا حد امکان از طریق اقدامات تحقیقاتی گسترده، واکسیناسیون عمومی و... می باشد. معیار پیش بینی پذیری حادثه یا غیرقابل پیش بینی بودن آن، معیاری جهانی است (Qureshi, 2020: 133). بنابراین، دولت موظف به تهیه وسایل پیشرفته برای پیش بینی بیماری های واگیردار و پیشگیری از آنهاست و نمی تواند به این بهانه که امکانات لازم را در اختیار نداشته است، خود را از مسئولیت مبرا سازد. فرض دوم آن است که بیماری

عباسی، محمود، رضایی، راحله، دهقانی، غزاله، (۱۳۹۳)، مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در نظام حقوقی ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، شماره ۳۰.

عباسی، محمود، غزاله، دهقانی، رضایی، راحله، (۱۳۹۴)، الزامات حقوقی اسناد بین المللی در قبال بهداشت و سلامت عمومی و چالش های فراوری آن، مجله علمی سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران، دوره ۳۳، شماره ۲.

فرنوش، غلامرضا، علیشیری، غلامحسین، حسینی ذیجود، سیدرضا، درستکار، روح الله، جلالی فراهانی، علیرضا، (۱۳۹۹)، شناخت کروناویروس نوین- ۲۱۱۱ و کووید- ۱۱ بر اساس شواهد موجود- مطالعه مروری، مجله طب نظامی، دوره ۲۲، شماره ۱، صفحات ۱-۱۱.

قاسم زاده، سید مرتضی، (۱۳۷۸)، الزام ها و مسئولیت مدنی بدون قرار داد، چاپ هفتم، تهران، نشر میزان

لطفی، پریسا، (۱۳۹۸)، دیدگاه جامعه شناختی در مورد شیوع کرونا ویروس، پایگاه پژوهش و نشر.

لموراسا، میشل، (۱۳۷۵)، مسئولیت مدنی، ترجمه محمد اشتری، چاپ اول، تهران، نشر حقوقدان.

متقی، سهمیرا، سیفی، آناهیتا، درودیان، مجید، (۱۳۹۶)، ماهیت حق بر سلامت و جایگاه دولت در آن، پژوهشنامه حقوق اسلامی، دوره ۱۸، شماره ۴۶.

مصدق راد، علی محمد، رحیمی تبار، پریسا، (۱۳۹۸)، الگوی حاکمیت نظام سلامت ایران: یک مطالعه تطبیقی، مجله علوم پزشکی رازی، دروه ۲۶، شماره ۹.

معین، محمد، (۱۳۷۱) فرهنگ فارسی، ج ۱، چاپ هشتم، انتشارات امیر کبیر

نوایی، سید مهدی (۱۳۸۸) ضمان ناشی از استیفای نامشروع، چاپ اول، قم انتشارات، بوستان کتاب

هاشمی، محمود، استواری سنگری، کوروش، هاشمی، محمد، ضرابی، (۱۳۹۷)، مسئولیت مدنی دولت ناشی از فقدان، نقض یا سوء کاربرد تجهیزات پزشکی، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل (تحقیقات حقوقی آزاد سابق)، دوره ۱۱، شماره ۴۲.

ایجاد مسئولیت مدنی بر اساس مبانی شناخته شده و مبنای مشخص نیازمند اثبات و احراز سه رکن وجود ضرر، فعل زیانبار و رابطه سببیت است. گاهی خسارت وارده ناشی از مصرف کالاهای تولیدی است و علت آن عیب یا نقص موجود در کالا است. برخی مواقع این حادثه ها فاجعه هایی بزرگ و جمعی اند. در این نوع از خسارات نه تنها زیان دیده و جامعه حقوقی، افکار عمومی نیز به شدت درگیر موضوع می شوند. در حقوق موضوعه ایران این موضوع مورد توجه واقع نشده است اما بر اساس اصول و قواعد پذیرفته شده میتوان نقص علم را در حقوق ایران پذیرفت؛ برای مثال چنانچه مبنای انتخابی ما در مسئولیت مدنی تولید کالا هر کدام از نظریات تقصیر، خطر، قابلیت انتساب و یا مسئولیت محض باشد نمیتوان خسارت ناشی از نقص علم را قابل جبران دانست. همچنین بر اساس ارکان و شرایط لازم در ایجاد مسئولیت مدنی از جمله شرایط لازم جهت احراز رابطه سببیت و یا قابلیت پیش بینی ضرر در تشکیل رکن ضرر، می توان قائل به رافع مسئولیت مدنی بودن نقص علم باشید.

فهرست منابع

باریکلو، علیرضا، (۱۳۸۶)، تقریرات درس مسئولیت مدنی، قم: دانشگاه تهران پردیس قم

حسین آبادی، امیر (۱۳۸۵)، بررسی و تحلیل ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی، مجله قضاوت، شماره ۶۶

السان، مصطفی، (۱۳۹۹)، مسئولیت مدنی دولت در قبال بیماری های واگیردار (بررسی موردی: کووید-۱۹، فصلنامه تحقیقات حقوقی- ویژه نامه حقوق کرونا.

شیخانی، علی، (۱۳۹۲)، قاعده خطر، چاپ اول، تهران، نشر جنگل، (جاودانه)

صفار، محمدجواد (۱۳۷۳)، شخصیت حقوقی، تهران، دانا.

عالم، عبدالرحمان؛ (۱۳۸۴)، بنیادهای علم سیاست، تهران، نشر نی، چاپ سیزدهم.

یزدانیان، علیرضا (۱۳۷۹)، حقوق مدنی، قلمرو مسئولیت
مدنی، چاپ اول، تهران، نشر ادبستان

The Right to Health", fact sheet No. ۳۱, office
of the United Nations High Commissioner for
Human Rights, World Health Organization,
(۲۰۰۸). Available at:
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet۳۱.pdf>

هاشمیه محمود، استوار سنگری، کوروش، هاشمی، محمد،
ضرابی، حمید، (۱۳۹۸)، طرق احتمالی نقض حق درمان
توسط دولت و مسئولیت ناشی از آن، فصلنامه حقوق
پزشکی، دوره ۱۳، شماره ۴۹.

منابع لاتین

Qureshi, Ahmer A, "Coronavirus & Contracts:
How the Coronavirus May Trigger Force
Majeure", *American Journal of Law &
Medicine*, Vol. ۴۶, Issue ۱, March ۲۰۲۰, pp. ۱۳۳-
۱۳۶.

Government Civil Liability for Corona Vaccine Candidates in the Iranian Penal System

Mohammad Baqir Darwish^{۱۶}, Ahmad Shohani^{۱۷}

Abstract

Consumption of goods is sometimes associated with damage to the consumer. This damage may be due to the defect of the manufacturer's knowledge to the factors of damage and its harmfulness. If this defect is pervasive and is not due to the manufacturer's negligence or fault, it has been accepted in some countries as a waiver of civil liability. Iranian law has not objected to this discussion; But by examining the principles and rules of law and the necessary conditions in creating civil liability, the defect of human knowledge can be considered as relieving civil liability. There are numerous and at the same time ambiguous legal documents to prove the principle of the government's obligation towards infectious diseases in domestic and international laws and regulations, which should be examined based on them and legal and sometimes philosophical principles. This research is of applied type and descriptive method and the method of collecting information is library.

Keywords: civil liability, volunteer, corona, criminal system

^{۱۶} Master of Political Science, Payame Noor, Tehran gharb
Mohammaddarwish^{۱۹۸۷}@gmail.com

^{۱۷} Faculty member of Payame Noor Tehran